

STVARALAŠTVO I SLOBODA

Kulturno stvaralaštvo zauzima značajno mesto u našoj samoupravnoj socijalističkoj zajednici i Savez komunista je posebno zainteresovan za njegov razvoj. Dokazi za to su i brojni i očigledni. To interesovanje je najvidljivije u Programu SKJ gde su jasno utvrđena marksistička opredeljenja o ciljevima, ulozi, idejnoj usmerenosti i putevima razvoja stvaralaštva.

Ova osnovna opredeljenja dominirala su i na Desetom kongresu SKJ koji je još jednom istakao da stvaralačka moć marksističkih opredeljenja izvire iz čvrste osnove, iz samog bića socijalističkog samoupravljanja koje nije politički oblik vladavine, a još manje organizaciona forma jednog društvenog poretka. Samoupravljanje je totalni društveni odnos koji sadrži i civilizatorsku i kulturnu funkciju. Samoupravljanje je svojevrsna društvena retorta u kojoj se odigrava složen proces oblikovanja nekog društvenog odnosa koji nema uzora ni u jednom dosada poznatom društvenom odnosu.

Složenost tog procesa može se objasniti učešćem brojnih subjekata u kreiranju samoupravnih odnosa pri čemu radnička klasa ima vodeću ulogu jer je osnovna oslobodilačka snaga savremenog doba i ima stvaralački odnos prema marksizmu. Taj odnos prema marksizmu ne bi bio realan ako se ne bi konkretizovao u društvenoj praksi, ako ne bi revolucionisao samu suštinu društva.

Oživotvorenje programskih opredeljenja nije jednostavan proces i ne odvija se pravolinijski i bez otpora. Nijedna revolucionarna ideja se ne može ostvariti a da ne naiđe na brojne vidljive i nepredvidljive teškoće i otpore. O tim otporima na Kongresu je govoreno otvoreno i jasno, a

iznešeni sudovi obavezuju komuniste u oblasti kulture da se efikasnije i revolucionarnije suprotstave tim otporima. Jer ocena da u kulturi „postoji još prilično rastojanje između pogramskih opredeljenja i prakse, koja u mnogo čemu još ne dostiže nivo principa sadržanih u Programu” ima obavezujuće dejstvo i ne može ostaviti ravnodušnim komuniste angažovane u kulturi.

Razlozi ovakvom stanju nisu izvan Saveza komunista, nego i u njemu samom, u prvom redu zbog toga što ova delatnost često nije bila na „glavnom kolosijeku, a često ni sastavni dio redovne aktivnosti mnogih organizacija i rukovodstava Saveza komunista”, kaže se u uvodnom izlaganju Budislava Šoškića na Desetom kongresu SKJ. To je razlog više što su „uske interesne grupe i klanovi uspijevali da osvoje uticajne pozicije u pojedinim kulturnim i obrazovnim ustanovama, na nekim katedrama i institutima, u upravnim odborima fondova, u raznim žirijima, u nekim djelovima izdavačke djelatnosti i publicistike, u kulturnim rubrikama i emisijama određenih sredstava javnog informisanja i dr. Pod firmom samoupravne autonomije, te grupacije su nastojale, a često i uspijevale, da određene kulturne, naučne i obrazovne ustanove i organizacije ograde od organizovanog uticaja samoupravnog društva i Saveza komunista, da ih pretvore u svoje zabrane i u njima učvrste monopolističku premoć” — ističe se u istom uvodnom izlaganju.

Savladavanje slabosti u proteklom razdoblju deo je borbe za dalju afirmaciju samoupravljanja jer, kako je u svom referatu istakao drug Tito, „borba za socijalističke samoupravne odnose bila je istovremeno i borba za to da nauka, obrazovanje, zajedno sa kulturom i umjetničkim stvaralaštvom, budu jedan od bitnih činioca oslobađanja radničke klase, svestranog razvijanja stvaralačkih mogućnosti radnog čovjeka i dinamičnog razvoja proizvodnih snaga”. Otuda svako zaostajanje u ovim društvenim delatnostima višestruko utiče na opšte zaostajanje. O tome se govori i u Platformi kada je reč o kulturnom stvaralaštvu, i u uvodnim referatima i u kongresnim zaključcima.

Zaostajanja je, međutim, bilo i premnogo i u referatu druga Tita o tome se jasno i otvoreno govori. Osnovna slabost se ogledala u pasivnosti mnogih organizacija i rukovodstava Saveza komunista, što je „imalo za posledicu prodore tuđih ideologija kojima Savez komunista nije pružao dovoljno odlučan otpor. Svuda gdje nije bilo istrajnosti i dosljednosti u ostvarivanju ciljeva revolucionarnog kulturnog preobražaja našeg društva, jačao je uticaj reakcionarnih sna-

ga. U sistemu obrazovanja takve tendencije uzele su priličnog maha, posebno na nekim univerzitetima. Potcjenjivan je naš originalni doprinos nauci, a unosili su se tuđi, antimarksistički koncepti. Štaviše, i pojedine ključne pozicije u kulturi, nauci i obrazovanju došle su u ruke protivnika marksizma i socijalističkog samoupravljanja”.

U proteklom razdoblju bili smo, kao retko kada, suočeni sa brojnim idejnim strujanjima čiji sadržaj nije bio socijalistički. Savez komunista se oslobađao administrativnog rukovođenja i dogmatske svesti ali su se u taj proces ubacivale idejne struje izrazitih tehnokratsko-upravljačkih tendencija i malograđanske stihije, koje podstiču monopolizam i grupašenje.

Kulturno stvaralaštvo je dugo, a to je i danas još prisutno, „tretirano kao „sektor opšte potrošnje”, kao zasebna sfera, zatvorena u svoje okvire i u znatnoj meri odvojena od materijalne proizvodnje i drugih oblasti društvenog rada”. To je, svakako, otežavalo da se razmahnu stvaralačke inicijative i sposobnosti, da se smanji polje slobodnog dejstva pa da se i sama sloboda stvaralaštva svede na formalnost. Kongres je u tom pogledu nedvosmisleno podržao dalju integraciju kulturnog stvaralaštva sa udruženim radom insistirajući na interesnim zajednicama kao na najefikasnijim formama takvog povezivanja. Samo udruženi rad može da obezbedi uslove slobodi stvaralaštva jer samo on stvara materijalnu osnovu koja nije rezultat fiskalnog zahvata u višak rada nego dobrovoljno i svesno udruživanje sredstava. „Samoupravne interesne zajednice, kaže se u referatu, treba da postanu najvažnije mjesto, a samoupravno sporazumijevanje i društveno dogovaranje dominantan način zajedničkog i ravnopravnog odlučivanja o programima i prioritetskim problemjima razvoja obrazovanja, nauke i kulture, o izvorima, obimu i načinu raspolaganja sredstvima namijenjenim za ostvarivanje onog što je dogovoreno.”

Pitanje slobode stvaralaštva nije doktrinarno pitanje. Za njega je u prvom redu suštinski zainteresovana radnička klasa, jer „stvaralačke slobode nisu neko posebno pravo i privilegija samo uske sfere tzv. vrhunskog stvaralaštva. Nisu samo u interesu umjetnika, naučnih, teorijskih i kulturnih radnika. One su neophodna potreba svih oblasti društvenog rada i stvaranja. Znače bitan elemenat oslobađanja rada i čovjekove ličnosti. One su svojevrsne samoj prirodi samoupravnih socijalističkih odnosa, koji zahtijevaju i podstiču razvijanje stvaralačkih dimenzija rada i stvaralaštvo radnog čovjeka”.

Savez komunista ne sme „mirovati”, on mora podsticati sva ona „smjela i kritična istraživa-

nja u umjetnosti, kulturnom životu, nauci i teoriji koja se kreću u horizontu naše revolucije, samoupravnog socijalizma i socijalističkog humanizma". Otuda će se Savez komunista, ističe se u uvodnom referatu, „suprotstavljati tendencijama svođenja umjetničkog i naučnog stvaralaštva na ideologiju, na političku propagandu, arbitriranje političkih struktura u stvarima kulturnog, teorijskog, naučnog i stručnog stvaralaštva i ozvaničavanja, odnosno favorizovanja bilo koje škole i oblika umjetničkog istraživanja”.

Ovako jasna opredeljenja Saveza komunista ne mogu a da ne utiču na ukupna društvena kretanja i odnose, ne mogu a da ne podstaknu svakog stvaraoca pojedinačno i da bitno utiču na stvaralačku atmosferu uopšte.

Složenost kulturnog stvaralaštva, njegova isprepletenost sa ostalim oblastima društvenog rada i stvaranja zahteva stalno kritičko osvetljavanje i preispitivanje prakse i njenih rezultata. U tome veliki značaj ima marksistička misao i teorija, a posebno marksistička kritika. O tome je drug Tito na Kongresu rekao sledeće: „Marksistička misao i kritika moraju, takođe, da postanu snažno idejno oružje našeg društva i kulture u svim oblastima — od pronalazaštva i racionalizatorstva u materijalnoj proizvodnji do rada na reformi našeg obrazovnog sistema, razvijanja naučnog i umjetničkog stvaralaštva.”

Osposobljavanje marksističke teorije i kritike za svakodnevnu akciju jedna je od kongresnih poruka i trajni zadatak svih stvaralaca. Marksizam je živa teorija i smislen je jedino ako se svakodnevno proverava i potvrđuje u praksi. Uostalom, ni jedna teorija, a posebno marksistička, ne mogu biti žive bez prakse, kao što se ni praksa, naročito revolucionarna, ne može razvijati bez teorije. U uvodnom referatu o ovome se govori sledeće: „U razvoju marksističke teorijske misli, kao i u našoj društvenoj praksi, ostvarivan je živi kontinuitet”. Međutim, taj kontinuitet je bivao i prekidano da bi se posle 21. sednice Predsedništva SKJ i Pisma povelu odlučnija akcija na suzbijanju svih onih tendencija i pokreta koji su vršili pritisak na marksističku teoriju i marksistička opredeljenja u kulturi i nauci.

Osporavanje marksizma dolazilo je od strane tehnokratizma koji se sve više osamostaljiavao kao ekonomska i društvena snaga, jer mu odgovara liberalizam kao ideologija, način mišljenja i društvenog ponašanja. „Hvatajući korijene i u redovima Saveza komunista, liberalizam je značio napuštanje klasne pozicije i široko otvorio vrata svim antisocijalističkim ideologijama, u-

ključujući i kontrarevolucionarne nasrtaje na tekovine naše revolucije."

Drugi vid osporavanja marksizma ogledao se u relativiziranju njegove suštine. „Pojednostavljeno rečeno, bilo je dovoljno da se neki pojedinac ili grupa pozivaju na marksizam i deklariraju kao marksisti, pa da se pod firmom marksizma, infiltriraju koncepcije i gledišta koja su tuđa i suprotna marksizmu — od anarhističkih i utopijskih pogleda, do egzistencijalističkih, funkcionalističkih, strukturalističkih i drugih građanskih, tehnokratskih i dogmatskih orijentacija."

Očigledno je da i u teoriji i u praksi predstoji stalno potvrđivanje marksizma. Progresivne društvene snage moraju se neprestano suprotstavljati svakom reakcionarnom pokušaju da društvene tokove zaustave i posumnjaju u ispravnost društvenog razvoja i idejnu svest revolucionarnih subjekata. Marksizam je živ ukoliko je teorijska osnova pokreta za socijalističko samoupravljanje i oslobođenje čoveka od najamnog odnosa. U tom cilju moraju se razvijati sve oblasti društvene nadgradnje, a kulturno stvaralaštvo u tome ne sme da zaostaje. Novi Ustav i Deseti kongres garantuju sigurnost kulturnom stvaralaštvu počev od materijalne baze do slobodnog razvoja misli i ideja.

Da bi se kultura nesmetano razvijala mora se voditi računa o nekoliko pitanja. U prvom redu mora se imati na umu klasna suština kulturnog stvaralaštva. U tom smislu „Savez komunista se mora odlučno opredeljavati i istrajno zalagati za kompletno shvatanje i razvijanje kulture kao sadržine i načina života radnih ljudi." Drugo, kad je reč o kulturnom stvaralaštvu mora se voditi računa o ravnopravnosti naroda i narodnosti što je u dosadašnjoj praksi „dobilo dosljednu potvrdu i primjenu u slobodnom, intenzivnom i svestranom razvoju nacionalnih kultura". Kultura mora biti još više koheziona snaga u jačanju bratstva i jedinstva, zblizavanju naroda i narodnosti, građenju zajedništva i socijalističke solidarnosti.

Kongresna rezolucija otuda i nalaže da su komunisti, svuda gde rade i deluju, obaveznj „nastaviti odlučnu, beskompromisnu i sasvim konkretnu borbu protiv svih vidova nacionalizma u kulturi, bilo da se oni ispoljavaju u nametanju kulturne supremacije i u drugim varijantama hegemonističkih i paternalističkih pretenzija u odnosu na kulture drugih naroda i narodnosti ili u obliku veštačkih ograđivanja, začaurivanja i zatvaranja u sopstvene nacionalne okvire". Borba protiv nacionalne uskogrudosti ili protiv nacionalne naduvenosti mora biti i odlučna i jedinstvena.

Značaj kongresnih dokumenata za kulturni razvoj je ogroman. Njima je obezbeđena osnova za dalje kulturne tokove, za kulturnu akciju. Sa Kongresom se završava veoma plodna debata koja sa diskusijom o Ustavu predstavlja stvaralački dijalog ispunjen bogatim i originalnim sadržajem, a istovremeno započinje novo razdoblje u kojem svi, a naročito komunisti, moraju uložiti ogroman napor, sve snage da se dogovoreno i utvrđeno realizuje, učini životom. Debata koja je vođena odlikuje se i time što u njoj ima udela i radnička klasa kao stvaralačka snaga. Otuda i u Ustavu i u kongresnim dokumentima nije samo izražen interes radničke klase nego je po prvi put sama radnička klasa uzela učešća u formulisanju tog interesa. Ovakav proces može se odigravati samo u društvu zasnovanom na samoupravnim socijalističkim odnosima koji svojom suštinom omogućavaju i obezbeđuju oslobađanje radničke klase stvarajući za to optimalne ekonomske, socijalne i političke uslove.

Sledi nekoliko izlaganja u Komisiji za nauku, obrazovanje i kulturu Desetog kongresa SKJ u kojima se bliže govori o kulturnom stvaralaštvu i kulturnoj politici u nas.

SRETEN ASANOVIĆ

Kultura ovog društva, društva socijalističkog i samoupravnog, društva ravnih i jednakih, u prkos i naspram građanske tendenciozne nonšalanse i nacionalne mitomanije, kao i dogmatskog straha od slobode, gradi se i obnavlja u ovom vremenu i prostoru danas i sutra, vrednostima koje su nastajale i u prošlim vremenima i u prostorima ali koje su vredne i potrebne za ovo naše danas i naše opet, podrazumevajući da sinteze tvorimo mi, da one iskazuju našu ideju života ostajući kao živi biljeg za one koji dolaze posle nas. Ta i takva kultura asimilira u sebe i tradicije, onu živu žicu vrednosti, nemirni vratak duhovnoga i materijalnoga života koji znači i zrači i poslije svojega davnoga trenutka.

U stvaralačkom preispitivanju i oživljavanju i umnožavanju kulturnih vrijednosti prošlosti, u njihovom prožimanju i utapanju u nove suštine koje hoćemo na sliku i priliku slobodnog cjelovitog čoveka, moramo ne samo kritički objasniti goleme moralne i intelektualne krize u koje smo bili do grla zagazili, već se kao društvo moramo osiguravati od njihovog obnavljanja i ponavljanja jer duh iz boce, duh građanske tradicije i „ideološkog srednjovekovlja“ udara u tanku žicu domoljubne isključivosti izuzetne i samo svoje prošlosti i kulture mimo i iznad drugih, uspešno se povezujući sa novim dogmatskim birokratskim nasledem.

U sprezi građanskog i birokratskog lako nastane pogodna klima za nadmetanje i nadgornjavanje u umjetničkim djelima na oko dobroćudno i bezopasno, ali i obilato i zloćudno, zadime kadiionice cara Samuila, misterioznog Bodina, mirotočivog Nemanje, preblagog Tomislava, moćnog viteza Sama i Tvrtka bosanskoga kralja, pa feudalizam o kome kao marksisti znamo šta je, o kome je u opštim partijama iz istorije, prije nego što svako dođe u zabran svoje domaje, takođe sve podnošljivo objašnjeno, taj, dakle, feudalizam primenjen na nacionalnu vlastelu bilo kojeg od naših naroda izgleda kao jedno idealno društveno uređenje u kome zemaljski raj, plemenitih gospođa i ritera, svetaca, oceubica i naslednica što narode nose u miraz, izgleda kao hanan gde puk u blaženome miru pase po poljanama gospodnjim. Do ponovnog prizivanja i prikazivanja duhova prošlosti davno umrlih ili razvlašćenih društvenih i ekonomskih ustrojstava, neminovno će dolaziti i zbog toga što se kultura u nekim svojim vidovima još uvek ispoljava kao kultura građanske klase, dok se mi sami, ne rijetko, u vrednovanju njenih pojavnih oblika kretanja i rezultata ponašamo po ustaljenom sistemu vrednosti nasleđenom od građanskog društva a da nam nije uvek tuđa ni dogmatska viša potreba za strogo kontrolisanim redom stvari, što zajedno veoma uspešno koegzistira.

Predstoji nam, zato, u ime novog i samoupravljačkog preispitivanje mjerila o nauci i umjetnosti, obrazovanju i kulturi uopšte, estetici i oblicima i medijima iskazivanja kulture i stvaralaštva. Kao svjesni pripadnici i graditelji socijalističkog društva, društva koje napušta privatnu svojinu i što je najbitnije, koje je samoupravno i samoupravljačko, mi smo obavezni da se zalažemo za kulturu koja će biti izraz i integralni dio tih novih odnosa, a njeni rezultati i njena traganja iznad i ispred dnevnog trenutka i dnevne potrebe, a ne da negujemo vrijednosti starog društva i prevaziđenih mjerila i mentaliteta. Tako ni naša tradicija, životvorni dio kulture ovog vremena i ovog društva, vrijednost što zrači i utiče, nije i ne može biti ropska, feudalna kapitalistička tradicija, nasleđe patricija, barona i fabrikanta — naša je tradicija tradicija pobunjenih robova, Gupčevih kmetova, komunara i proletera; naše nasleđe, djela koja su pomjerala i pokretala ustajalu lokvu spokojstva sitih, osrednjih i ogrezlih u zločinu i iskorišćavanju potlačenih; naša je tradicija misao i vrijednost onih što su budili savjest i svijest čovečanstva svojom umjetnošću i svojom naukom, tradicija mislilaca što gorješe na lomačama i gnjiše u tamnicama. Ovo, naravno, ne dovodi u pitanje sve prave humanističke vrijednosti umjetnosti i stvaralaštva uopšte, bez obzira na njihovo porijeklo i vrijeme nastanka.

Dužni smo za to da djelujemo u ovom vremenu, misleći na njega i na budućnost, da mislimo o idejno-estetskim kriterijima koji podrazumijevaju angažovanost kao stvaralačko afirmisanje ideja koje su u osnovi morala i ideologije našeg društva, da djelujemo kao stvaraoci zajednice koja svojim djelima afirmiše svoju ideju života.

OSKAR DAVIČO

Svet u kome živimo, to je svet koji hoćemo da promenimo u duhu savremenih potreba, ideala i slobode. Podaci koje je izneo drug Veljko Vlahović, da je u vreme Marksa dva miliona ljudi stvorilo radničku klasu planete, dok je 1970. bilo preko 250 miliona pripadnika radničke klase, više su nego li impresivni.

Ako je radnička klasa brojčano porasla, za stotinu puta, njen standard za desetak puta, ne znači da su se njeni emancipatorski ciljevi promenili, ili da su se prilike na frontu klasnih borbi suštinski izmenile, da je klasna borba prestala. Lukav je i svirep buržoaski svet; buržoazija se služi svim sredstvima da bi obezbedila svoje privilegije. Klasni protivnici se ne biraju kao ideali.

Društvene pozicije svakog od nas u proizvodnji, kao i samosvest koja proističe iz te činjenice, kao i iz činjenice saznanja, određiće, u krajnjoj liniji, i naše ukuse, ali i naše protivnike koje će oni dovesti pred nas, bez potrebe za dijaboličkim crtanjem protivnika.

Uzalud bi ma ko od nas pokušao da u svom čovekoljublju prijateljuje sa klasnim neprijateljem. Uzalud bih ja, u želji da ga ne povredim, iznosio svoje programske teze tako kao da govorim isključivo o onom za šta sam, a ne i o onom protiv čega sam.

Uzalud ću protivniku nuditi med i šećer, hleb i meso, uzalud ću mu pokušati čak i da objasnim prednosti mojih miroljubivih ideala izvučenih iz konteksta sporova i suprotstavljanja. Uzalud ću reći da sam za vertikalnog, slobodnog i gordog čoveka, oslobođenog svih osećanja, potištenosti, izgubljenosti i izmišljenih bogova i kraljeva nad njim.

Vrlo brzo će me neprijatelji udarcima, naučiti ko su oni, za šta su i da žele da perpetuiraju ropstva čijeg sam se lanca suštinski već bio oslobodio. Ne da nismo iskusili i te udarce i politiku tih shvatanja, što su omogućila da ti udarci pljusnu po nama. Uzalud, velim, pokušaji navinih da prijateljuju sa svakim, bez obzira na njegovo klasno opredeljenje, gledajući u svakom

čovjeku, nezavisno od njih, od opredeljenja, potencijalnog prijatelja.

Treba se pomiriti sa tim da svi prijateljevati u ovom svetu ne možemo. Ni ljudi iz domena kulture, po pravilu nisu politička deca. Oni su određeni i niko ko nam se ispoljio kao neprijatelj neće nam postati prijatelj, dokle god bude nauružan i u poziciji da iz svog oružja puca na nas. Otuda je više no važno razoružati protivnike, onemogućiti im da se služe oružjem protiv sistema koji im ga je, nehotice, svojim čovekoljubljem dao u ruke. Ne babarogujem i ne plašim, ali mislim na neke urednike naših izdavačkih kuća, na ljude postavljene na takve položaje odakle mogu itekako da deluju u najboljoj nameri, oslanjajući se na svoj ukus koji je klasno determinisan. To mi ne smemo da zaboravimo. Oni će između ponuđenih rukopisa, recimo 50, izabrati onih pet koji odgovaraju kriteristici njihovih ubedenja. Nek ništa oni ne učine namerno, iz želje da nam pakoste; subjektivno, oni mogu misliti ili hteti da misle da su lojalni socijalizmu čak. Ali, oni iskreno i apsolutno veruju, određeni buržoaskom ideologijom, pa sledstveno i akciologijom, da su pesme tradicionalističke po formi i sadržini, da su stihovi nacionalistički i religiozni — oni pravi, oni dobri, oni jedini koji su valjani. Objavljujući samo takve, doprinose da se kod mladih javi uverenje da takve pesme i treba pisati, jer se takve jedino i objavljuju. Nenaučeni u našim školama da se klasno suprotstave svemu što nije slobodarsko, oni će sledećih godina nuditi izdavačkim kućama zbirke snabdevene ideološkim shvatanjima u modi.

Mladi su prilagodljivi. Nije li pre neku godinu obaran student na ispitu koji je odgovarao da ne pravi razliku između starog i mladog Marksa. Na popravnim ispitima, sledećeg semestra, rekao je da vidj tu razliku. Ali danas toga više nema, nema nijednog mladića ili devojke, koji će to reći u brk profesoru. Oni su se prilagodili. Stari Marks ne valja, a onaj mladi je dobar. U Minhenu je, navešću vam jedan primer, odstranjen kao nepodoban sa Akademije likovnih umetnosti, profesor Bojs, čuveni skulptor, likovni teoretičar, urednik časopisa novih likovnih tendencija. Ne znam u čemu je njegova nepodobnost bila, ali znam da se oko političke i anfanteriblovske nepodobnosti nekolicine naših profesora, ne skulpture, nego filozofije, pašti ovo društvo već skoro 10 godina. Ne znači da je iko u ovom našem sistemu vrednosti zato da se bilo kome od njih oduzme hleb, ali ko deluje u nastavi sa klasno suprotnih, antisocijalističkih, antisamoupravnih pozicija, ne bi smeo da ostane, po mom mišljenju, vaspitač. Van ovog za nas društva nema više. Ima za te ljude mo-

gućnosti zaposlenja na mestima gde će moći da se bolje koriste vrline njih kao stručnjaka.

Ali, onima koji nasuprot svemu velikom i dobrom, za ovih 30 godina urađenog kod nas, uče mlade da u ovoj stvarnosti vide samo društvene propuste i greške, pa čak niti to, nego ih poučavaju kako da ospore vrednosti i onog značajnog, a ostvarivanog na putu čovekove emancipacije, ne bi trebalo da bude mesta uz pedagogiju. To spada u samoodbrambena prava svake zajednice, svakog pojedinca koji poštuje sebe, ali i kad to ne bi tako bilo, ne znači da bi ova zajednica, neizazvano osporavana, na granicama svojim imala pravo da sebi namiče omču na vrat i dovodi u pitanje sve veliko i značajno što su donele 30 godina socijalističke slobode.

Osporavanje tih naših realnosti sa pseudolevih i drugih pozicija, kritičkih isključivo, prema onome što postoji u socijalizmu, pozicija koje su buržoaske, nije jedino. I sa dogmatskih pozicija poriču se i rezultati i slobodarski ideali našeg socijalizma. Pa ipak, i to treba da nas učvrsti u uverenju da jedina alternativa buržoaskom prisustvu u oblasti naše kulture ne predstavlja koncept socijalizma što administrativno ingeriše u sve.

Borba protiv dogmatizma latentno egzistira kod nas, no koji se povremeno i budi da bismo opet bili prinuđeni da ga uspavamo. Ne treba nijednog trenutka da doprinese da zaboravimo opasnost od dejstva buržoaskih ideologija, čak i pod rafiniranom i lukavom maskom parole kakva je bila ona o kraju svih ideologija, dakako o kraju socijalističke ideologije prvo, jer ta teza ne pretenduje da postoji i buržoaska ideologija.

STEVAN MAJSTORVIĆ

Pre 21. sednice i Pisma, kao što je poznato, došle su do izražaja tendencije zatvaranja nacionalnih kultura, slabljenja njihovih kontakata i formalizovanja međusobne saradnje. U izvesnim slučajevima u tim kontaktima je dolazilo do oživljavanja antagonizama na osnovama građanskog pogleda na svet i njegovih idejnih pristupa koji su ugrožavali socijalističke principe na kojima se zasniva naša samoupravna zajednica. U tom razdoblju ispoljavali su se i ignorantski i nacionalistički stavovi prema drugim nacionalnim kulturama, posebno kulturama manjih naroda i narodnosti. To se ogledalo u hipertrofiranju sopstvenih kulturnih dostignuća, na jednoj strani, i potcenjivanju dostignuća drugih kultura, na drugoj. Oni koji bi u sopstvenoj kulturnoj sredini podigli glas protiv takvih pojava bili su izlagani pritisku, a u

nekim slučajevima čak i intelektualnoj ekshumaciji.

Iako svi koreni ovih pojava nisu otklonjeni, ipak je odlučna akcija Saveza komunista posle 21. sednice uspela da u dobroj meri suzbije ove pojave. Promenjena društvena klima omogućava nam danas da na međunacionalnu kulturnu saradnju gledamo sa mnogo više odgovornosti i kritičnosti, a isto tako i sa jasnijim saznanjima o razvojnim perspektivama i potrebama. Globalna ocena saradnje nacionalnih kultura mogla bi, međutim, i pored ovih pojava da bude pozitivna i potvrđena argumentima. Doista su u svetu retke višenacionalne zajednice u kojima se ispoljava toliki stepen slobode i ravnopravnosti naroda i nacionalnih kultura koliki se ispoljava u našoj zemlji. To je, bez sumnje, velika zasluga Saveza komunista Jugoslavije. Mi smo na ovom Kongresu čuli opservaciju druga Vlahovića da je naš vlastiti unutrašnji internacionalizam osnova i potvrda našeg spoljnog internacionalizma. U tom pogledu mogli bismo da kažemo — a to u raznim prilikama i konstatuju ljudi u drugim zemljama koji o ovome mogu kompetentno da sude — da je primer samoupravne socijalističke Jugoslavije ohrabrujući i da predstavlja presedan koji bi mogao da bude od značaja za budućnost sveta.

Ali, odmah ću da dodam da ova globalna ocena ima relativno značenje. Imam u vidu ono šta se sve može i šta je preko potrebno uraditi u ostvarivanju novog kvaliteta u međunacionalnoj kulturnoj saradnji — čemu je samoupravljanje sa svojim klasnim karakterom dalo vizu — a ne samo ono što je postignuto. Ta mera naših mogućnosti i stvarnih potreba je isto toliko relevantna, ako ne i relevantnija, od poređenja sa drugim višenacionalnim zajednicama. Moje kritičke opservacije o međunacionalnoj kulturnoj saradnji zasnivaju se na ovakvom pristupu. Pomenio sam kvantitet te saradnje a sada ću se osvrnuti na njenu kvalitativnu stranu. Postoji opasnost da naše potrebe za intenzivnijim i širim prožimanjem i saradnjom nacionalnih kultura budu zamagljeni ciframa, statističkim i izveštajnim podacima i da nas to ispuni samoza-dovoljstvom i na taj način potisne u drugi plan živi smisao te saradnje, tj. da se izgube iz vida dublji razlozi kojima ona treba da se rukovodi i inspiriše: socijalistička i samoupravna socijalna, moralna i duhovna solidarnost, kvalitet novih kulturnih i društvenih potreba kao i identičnost društvenih ciljeva. Dakle, duh i smisao naše istorijske i današnje povezanosti i osnova našeg zajedništva koje nacionalne kulture treba pre svega da izraze.

Imamo u našim razvijenijim kulturnim centrima izdavačka preduzeća sa velikim kapacitetima,

razvijenu i uticajnu štampu i periodiku, TV i radio mrežu, muzičke, scenske i likovne institucije i kulturne organizacije preko kojih se ostvaruje komuniciranje i informisanje o kulturnim zbivanjima. Naše su mogućnosti u tom pogledu iz godine u godinu sve veće, pa ipak, verujem da ćete se sa mnom složiti, čak ni ova minimalna potreba se ne zadovoljava u potpunosti tako da s razlogom konstatujemo da smo kojiput bolje obavješteni o kulturnim događajima i kretanjima u stranim zemljama nego u svojoj sopstvenoj. Razume se, ne radi se samo o registrowanju kulturnih događaja, nego o odnosu koji bi odgovarao moralnim i društvenim osnovama naše zajednice kao i živim potrebama nacionalnih kultura. Mislim na kreativno otkrivanje, sa intelektualnom strasti, najdubljih vrednosti jedne nacionalne kulture od strane predstavnika druge, ili drugih nacionalnih kultura. Mi smo sada došli do takvih pitanja, jer se razvojem samoupravljanja kod nas otvara nova perspektiva u saradnji nacionalnih kultura. Ne treba, mislim, pri tom podsećati koliko je stvaralačko otkrivanje i usvajanje vrednosti drugih nacionalnih kultura u interesu svoje sopstvene koja se u takvim kontaktima i sama oploduje i nalazi mogućnost sopstvene provere, nova duhovna zadovoljstva kao i nove podsticaje stvaralačkoj imaginaciji.

Morali bismo, kako se meni čini, da konstatujemo da takvom pristupu međunacionalnoj i kulturnoj saradnji nismo davali, i još uvek ne dajemo, dovoljnu podršku. I više od toga, ovaj prostor je u većini slučajeva prepušten onima kojima marksistička stvaralačka misao nije polazište i inspiracija, nego manje-više prikriveni, ili čak otvoreni građanski estetički pozitivizam u spoju sa nacionalističkom uskogrudošću. To su, kako je nedavno komentarisao dr S. Šuvar, ograničenosti naših vidokruga koje, kako on navodi, deluju na formiranje profila vidovdanskih i domagojevsko-klerikalnih intelektualaca koji se međusobno svađaju kao nacionalisti, a kada se uzajamno interesuju za kulture drugog naroda, onda to čine samo da bi otkrili kakvih tamo ima afera i incidenata, kao i koliko je tamo nacionalista na broju. Marksistička revalorizacija prošlosti i marksistička evaluacija umetničkih ostvarenja i kulturnih zbivanja je posao koji nam tek predstoji. Još uvek smo na početku obnove marksističke kritičke misli, a u pojedinim oblastima kulture koju uzimamo u najširem smislu, čak ni to. Možda sam prestrog u ovakvom sudu, ali verujem da jasna svest o zadacima koji nam predstoje kao i akcionom programu koji bi iz nje proizilazio moraju da imaju u ovom trenutku prednost nad taktičkim ublažavanjima i mogućim iluzijama o stanju stvari kao i stvarnom stanju duhova. Ako ne tumačim

pogrešno političko psihološki trenutak u našoj intelektualnoj klimi — a verujem da se u tome ne varam — već smo uveliko zasićeni i već su dotužala ta stereotipna i kreativno jalova interpretiranja prošlosti koja umesto novih pogleda donose samo sumorno ponavljanje nacionalističkih i građanskih pristupa i zaključaka. Odsustvuje doista živa misao i istraživačka strast koji bi zamenili stereotipizaciju duha. Pogledajte, na primer časopise, književne i druge koji godinama izlaze s pravom građanstva, koje društvo plaća i koji formalno zadovoljavaju neku više rutinsku i po smislu nejasnu nego živu potrebu, i koji uprkos tome slove kao izrazi „više” stvaralačke svesti. U njima nema nemira i intelektualnih provokacija, nema novih i smelih otkrića, nema svežeg daha i ideja. Ako vam je dužnost da ih pratite a ovde je prisutan jedan deo takvih — ne ostaje vam drugo nego da ih, tako akademizirane i nezanimljive, preletite začas i ponovo se, po ko zna koji put, uverite da u njima stvaralačkih i marksističkih „min njet”, tj. da se stereotipnost duha toliko legalizovala da je postala normalno stanje stvari. Po neku varnicu, doduše, tu i tamo nađete, ali to je isuviše mala nadoknada za trud a još manja za uložena društvena sredstva tako da na kraju ne možete da mimoidete pitanje čemu oni u stvari služe.

To se, naravno, odražava i na odnose među nacionalnim kulturama koje sam uzeo za temu svog izlaganja. Da ne bih ostao na uopštenim opservacijama, koje su, kao što je poznato, u kontekstu naših kulturnih prilika mnogo više izraz duhovnog i političkog neutralizma nego učtivosti, navešću konkretne primere. Prevodilac koji, na primer, prevodi Getea, Šekspira ili Beketa ima danas šanse da u jednoj nacionalnoj kulturi dobije priznanje u vidu republičkih ili lokalnih nagrada a onaj koji dugogodišnje prati neku od jugoslovenskih nacionalnih literatura i otkriva kulturi kojoj pripada vrednosti te literature — te šanse nema, ili ih ima samo po izuzetku. Takođe su retki primeri da jedan stvaralac, pripadnik neke nacionalne kulture a čiji je posredan ili neposredan doprinos razvoju druge nacionalne kulture nesumnjiv i značajan, dobije priznanje u drugim kulturnim centrima. Ima tu još dosta uskog gledanja i lokalizma, insistiranja na tome ko kome pripada i odakle je, dakle, intelektualne uskogrudosti. Novosadski Forum je, na primer, dugogodišnjim trudom uspeo da veoma dobro prezentuje sve jugoslovenske literature u Mađarskoj i da dobrom i značajkom selekcijom da doprinos upoznavanju naših suseda sa srpskom literaturom, današnjom kao i onom iz prošlog veka, zatim sa slovenačkom, hrvatskom, makedonskom. Taj trud, međutim, bar koliko je meni poznato, nije dobio nikakvo od-

govarajuće priznanje i podršku iako je on bez sumnje od velikog značaja za pomenute nacionalne kulture. Forum je, takođe, veoma mnogo doprineo i upoznavanju savremene jugoslovenske literature od strane pripadnika mađarske narodnosti kod nas. Mogao bih navesti i primer kruševačke Bagdale, Struških večeri poezije u Makedoniji, kao i primere u drugim republikama — Sloveniji, Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori, ali ja ih neću posebno opisivati jer mi ovi nasumce uzeti primeri služe samo kao usputna ilustracija.

Navešću, dalje, makedonsku kulturu i kulture narodnosti — albanske, mađarske i druge. One su formalno ravnopravne sa ostalim našim kulturama u međusobnom komuniciranju, ali praktično ta ravnopravnost ne dolazi uvek do punog izražaja. Kao što znamo postoje još uvek sredine koje ne žele da priznaju činjenicu da postoji makedonska kultura kao i makedonska nacija kao i da one u samoupravnoj socijalističkoj Jugoslaviji doživljavaju dinamičan razvoj. Šta su sedna republika a i ostale nacionalne kulture i njeni predstavnici čine da u skladu sa principima socijalističke solidarnosti i zajedništva, humanističkim i internacionalističkim značenjem kulture kao i sa stanovišta naših stvarnih i širih kulturnih potreba pomognu makedonskoj kulturi da prevlada ova ignorisanja i afirmiše se u jugoslovenskoj kulturnoj javnosti a zatim preko nje, i uz njenu podršku, i u evropskoj i svetskoj? Lako ćemo se složiti da to nije, i da ne može da bude, samo stvar makedonske nacionalne i socijalističke kulture, ili kulture albanske, mađarske i drugih narodnosti, nego stvar čitave jugoslovenske socijalističke kulturne javnosti.

U pomenutim nacionalnim literaturama ima više prevodilaca i onih koji sistematski prate kulturne tokove i zbivanja u drugim kulturnim centrima — Beogradu, Zagrebu, Ljubljani — nego obrnuto, i to je jedan oblik faktičke neravnopravnosti u okviru formalne ravnopravnosti nacionalnih kultura. Imamo vrlo dobrih prevodilaca sa srpskohrvatskog i slovenačkog na albanski, mađarski, rumunski i jezike drugih narodnosti, ali vrlo malo obrnuto, ili ih uopšte nemamo. A bez toga nema, i ne može biti, pravog i dvosmernog kulturnog komuniciranja. Za sada postoje samo izolovani pokušaji da se ova praznina popuni.

Hteo bih da kažem nešto i o jednom manje vidljivom ali takođe prisutnom obliku zanemarivanja ravnopravnosti nacionalnih kultura. Pojedine nacionalne kulture, sa jačim i razvijenijim institucijama i mogućnostima dispersije i uticaja, mogu čak i kad se u međusobnim odnosi-

ma rukovode principima ravnopravnosti, da prigušuju razvoj kultura manjih naroda i narodnosti. Tu ne bismo mogli da prihvatimo formalnu ravnopravnost i mehanički reciprocitet, a još manje goli tržišni princip i komuniciranje koje se ostvaruje spontano i bez našeg socijalističkog i marksističkog uticanja. To nisu i ne mogu biti samo pitanja kultura manjih naroda i kultura narodnosti ka kojima su ti uticaji usmereni, i koje su za njih otvorene, što je sada preovlađujući pristup, a kojima preti opasnost da budu potisnute i provincijalizovane, nego bi morala da budu i aktuelna pitanja i onih nacionalnih kultura i sredina iz kojih ti uticaji dolaze. Kad je reč o literaturi, radiju, TV i štampi imam pre svega u vidu kod nas dominantno srpskohrvatsko jezičko područje. Sta se sa tog područja, u okviru jugoslovenske kulturne povezanosti i komuniciranja koje bi po pretpostavci moralo da bude dvosmerno, emituje manjim nacionalnim kulturama i kulturama narodnosti, kako se to reflektuje na te kulture i kakvo značenje za njih ima? Mi, doista, ne bismo imali prava da u UNESKU ili na Kebu, u Ženevi, pokrećemo ova pitanja u međunarodnim okvirima ako ih otvoreno, i u duhu samoupravne socijalističke uzajamnosti i razumevanja, sa svom odgovornošću i marksističkom kritičkom svesti ne pokrećemo i u svojoj sopstvenoj sredini. To su kvalitativno nova pitanja do kojih druge višenacionalne sredine još nisu stigle, i ko zna kada će stići, a koja razvoj samoupravljanja kod nas već danas čini neposredno aktuelnim.

Sve su to razlozi zbog kojih, ma koliko inače kvantitativni pokazatelji u međunacionalnoj kulturnoj saradnji bili impresivni, ne možemo kao komunisti biti zadovoljni sada preovlađujućim reprezentativnim, delegatskim, esnafskim, formalnim i manifestativnim oblicima saradnje kao i prostim registrovanjem kulturnih zbivanja i njihovim kvantitativnim bilansima koji mogu da zavaravaju. Naš senzibilitet ne bi smeo da se iscrpljuje u ekscenim slučajevima, kada nacionalistički ispadi, kao što je, na primer, nedavno bio u Srbiji slučaj sa mapom u „Kekecu“ (koji je povredio čast i dostojanstvo ne samo makedonske kulture nego i srpske i onog njenog toka koji počinje od Svetozara Markovića i koji nema ništa zajedničko sa nacionalnim kulturama), pobuđuju naše reagovanje, nego bi morao da se proširi i na ovakve situacije. Ono što nam je sada neophodno i neposredno aktuelno — to je razrada jedne dugoročne perspektive kao i angažovanje svih kreativnih komunikatora međunacionalne kulturne saradnje na stalnom otkrivanju kvaliteta i vrednosti svake naše nacionalne kulture. A to, dozvolite mi da kažem, prevazilazi okvire nacionalnih, republičkih i pokrajinskih ili drugih ključ-

va i reciprociteta i podleže normama živih funkcija naših nacionalnih kultura u kojima se izražava svo bogatstvo varijeteta i raznovrsnosti kulturnih izraza i tradicija po kojima je, inače, naša zemlja poznata u svetu, i što čini bogatstvo našeg ukupnog kulturnog fonda. To je prava i inspirativna osnova stvaralačkog podsticanja naših nacionalnih kultura i njihovog međusobnog prožimanja u okviru samoupravnog socijalizma koji je njihov zajednički socijalni, idejni i moralni imenitelj. To podrazumeva ohrabrivanje najprogresivnijih duhova u svim našim nacionalnim kulturama koji su u stanju da, oslobođeni od građanskih i drugih stereotipa, misle dublje i šire i koji će doprineti svojim kreativnim posredovanjem da se, na primer, u Srbiji još više približe, vole i cene makedonska, slovenačka i hrvatska kultura i tradicija kao i kulture albanske, mađarske i drugih narodnosti — kao i obrnuto.

Mislím da bi SKJ — ovaj Kongres je mesto na kome to treba reći — morao da se založi za nove ideje i nove, dublje i raznovrsnije oblike međunacionalne kulturne saradnje.

Posebna je odgovornost na razvijenim kulturnim centrima i onim nacionalnim kulturama kojima su istorijski uslovi omogućili da se brže razvijaju. Oni ne mogu da prilaze saradnji sa drugim nacionalnim kulturama sa stanovišta formalnog i mehanicističkog reciprociteta, one imaju dublje moralne i socijalističke obaveze, jer su lansirna rampa za prepoznavanje i upoznavanje vrednosti tih kultura od strane jugoslovenske kulturne javnosti i preko nje dalje — evropske i svetske. U tom smislu borba protiv nacionalističke uskogrudosti i građanskih kulturnih i istorijskih mistifikacija, ma koliko se ove pojave inače specifično izražavale u pojedinim nacionalnim kulturama, predstavlja našu zajedničku borbu koja tek kao takva ima šanse na uspeh, jer izražava socijalističku intelektualnu solidarnost i stvarnu duhovnu povezanost.

Imam utisak da u dosadašnjoj saradnji nismo preovladali oblike reprezentativnosti i manifestativnosti, razmene predstavnika „kulturne“ birokratije, festivale, usko profesionalne kontakte kulturnih institucija i organizacija, jedan formalizam koji i kada je motivisan dobrim namerama — a u većini slučajeva on to i jeste — nije sve i nije ono što bi samoupravnoj socijalističkoj višenacionalnoj jugoslovenskoj zajednici bilo primereno. Još nekoliko reči, ako dozvolite. Mislím na mlade generacije. Trebalo bi da revidiramo udžbenike istorije i posebno kulturne istorije u kojima još uvek ima mnogo građanskih i nacionalističkih mistifikacija. To je opsežan i dugoročan posao, ali on se više ne može mimo-

laziti. Treba da više podstičemo stvaralačke kontakte i veze mladih, treba ozbiljno razmišljati o jednom predlogu koji je u susretu sa makedonskim kulturnim radnicima nedavno, ovde u Beogradu, izneo profesor dr Slobodan Marković — da u školske programe unesemo i nastavu makedonskog i slovenačkog jezika ako ne sa ambicijama da daci nauče te jugoslovenske jezike, ono bar da steknu osnovna znanja i da mogu da čitaju. Treba, takođe, da sada dominirajući oblik kulturnih kontakata preko delegacija kulturnih radnika i profesionalaca proširujemo i na kontakte radnika kao i ljudi sa sela, dakle kroz udruženi rad. Bilo bi potrebno isto tako da i međunarodnu kulturnu saradnju i njene postojeće forme kritički preispitamo i u saradnji i dogovoru, u duhu socijalističke uzajamnosti, određujemo zadatke i prioritete. Tu, kao što je poznato, ima dosta neusklađenosti pa čak i direktnih antagonizama i konkurentskih odnosa. Zatim, treba da još više stimulišemo neposredno povezivanje i saradnju kulturnih i umetničkih institucija i stvaralaca, jer je to u zajedničkom interesu svih nacionalnih kultura.

Mislim da, takođe, treba preispitati i postojeće jugoslovenske organizacije kao što su Zajednica kulturno-prosvetnih organizacija Jugoslavije, Nacionalna komisija za UNESCO i drugi. Oni su, po mome mišljenju, nedovoljno efikasni i još uvek nose pečat jedne loše shvaćene decentralizacije, koja se nije odvijala paralelno sa širokim samoupravnim povezivanjem, dakle „demontaže federacije”, jer je njihov rad fragmentaran i nedovoljno samoupravno usklađen i dobrim delom se svodi na formalnu reprezentativnost a ponekad u praktičnoj organizaciji i metodima delovanja sadrži u sebi povode nepotrebnog konfrontiranja i netolerantnosti. Karakter tih organizacija (a i drugih, kao što su razni umetnički savezi, federalni zavodi i institucije) je zastareo i više sputava nego što podstiče nove inicijative i zadovoljava nove i aktuelne potrebe. Razume se da mi ne pada na um da preporučujem nov oblik centralizacije, nego nove i efikasnije oblike samoupravnog socijalističkog dogovaranja. Najzad, treba povezati i naučno istraživačke ustanove koje se bave proučavanjem kulturnog razvoja i kulturnih pojava. Po mome mišljenju bilo bi dobro ako bi one zajednički izradile jednu studiju o međunacionalnoj kulturnoj saradnji.

Društvena, a sa njom i kulturna klima, su se izmenile što bi međunacionalnoj kulturnoj saradnji moglo da da nove impulse. Savez komunista treba da bude nosilac inicijative da ta saradnja dobije bogatije oblike i sadržaje u skladu sa duhom i karakterom naše samoupravne zajednice i njenom klasnom suštinom, uz

puno poštovanje specifičnosti nacionalnih kultura i stvaranje uslova za razvijanje i potvrđivanje njihove ne samo formalne nego i suštinske ravnopravnosti.

Dr STIPE ŠUVAR

Naše robovanje u duhovnoj zaostavštini i prošlosti još je golemo i to je za mene prvorazredni fakat kad se radi o zadacima tzv. idejne borbe danas u svojoj širini na svim poprištima duhovne proizvodnje društva.

U našem duhovnom podneblju još su i te kako aktuelne inspiracije onim što bih nazvao srednjovekovno-građanskim fondom ideja koje formiraju prosječnu ljudsku svijest, nacionalnu svijest, svijest tzv. elitnog intelektualca ili, ako hoćete, često i svijest socijalističkog aktiviste, a raspon je toga fonda doista veliki od kosovskog mita, ili mita Zrinjskoga pa dalje, i sve do neizvijenog provincijalnog mentaliteta. Mi smo, na primjer, bili, kad je riječ o političkoj opasnosti od nacionalizma ili nacionalizama, ne govorim o Hrvatskoj već o Jugoslaviji, manje-više svi u istom položaju — da o njemu puno govorimo i da ga suzbijamo relativno oštrom političkom akcijom, a on je svakako jedna duhovna snaga, jedno stanje svijesti koje i sutra i prekosjutra može jače nastupiti ako mu razvoj našeg društva otvara veće pukotine. Kad je riječ o tome, bili smo ne tako davno zatečeni siromaštvom vlastitog saznanja i o naciji i nacionalističkom, pa i o razvoju naših nacija i nacionalnosti i u prošlosti i sadašnjosti. Nama se dugo činilo da tu i nema nekih problema i da je revolucija više-manje jednom te stvari riješila i da mi tekovine revolucije više-manje u tom čuvamo zaklinjanjem u parolu bratstva i jedinstva.

Pokazalo se da je nacionalizam ne samo duhovno vrlo žilav, živ, nego da je i da ostaje najpogodnija platforma svake političke kontrarevolucije. Pokazalo se i to da je nosilaca nacionalizma bilo i u Savezu komunista i da mnogi komunisti, bolje rečeno članovi Partije, nijesu uopšte ili nijesu bili imuni prema nacionalističkoj svijesti.

Naprосто, to je zato što marksisti nijesu u svojoj domeni obavili ni relativno mali dio posla koji bi morali obaviti da bi spriječili reprodukciju nacionalističke svijesti kao još masovne, prosječne svijesti.

Nije istina da je nacionalizam proizvod besprincipijelnih birokrata, racionalističke inteligencije, a da su radnici, seljaci, omladina prema njemu;

po pravilu, otpornici. Oni koji su povlašćeni, koji su elita, igraju, doduše, ulogu inicijatora buđenja nacionalizma, prenosnika, formulatora, advokata itd. Ali, nacionalizam kao duhovna snaga proizilazi i obnavlja se iz svega onoga što možemo imenovati negativnom duhovnom zaostavštinom prošlosti a, dakako, iz karaktera proizvodnih odnosa.

Něke naše najreprezentativnije kulturne institucije, i danas su više kao zatočenci duha malo-građanskog nacionalizma, kakav je možda bio opravdan i napredan u 19. stoljeću, nego kao ishodišta marksističke misli i duhovnog stvaralaštva.

Poslije oslobođenja u nas je učinjeno veoma mnogo na sređivanju, proučavanju, enciklopedijskoj obradi i čuvanju kulturne baštine, ali i relativno malo na njezinom preocjenjivanju, u duhu marksističkog pogleda na svijet.

Usudio bih se reći da su više učinili naši prijratni malobrojni marksisti nego legija naših današnjih socijalističkih sveučilišnih profesora i doktora nauka...

Nemam ništa protiv tvrdnji da naša inteligencija jeste i postaje u dalekom pretežnom dijelu socijalistička, dio radničke klase, što i sam izričem takve tvrdnje. Ali, čini se neospornim i to da društvena podjela rada još inteligenciju izdvaja iz neposrednih proizvođača materijalnih dobara i da su veliki dijelovi naše inteligencije još, kako svojim životnim pogledom, tako i ponašanjem prožete frakcionalističkim ponašanjem i cehovskim elitizmom i da to, ipak, daje pečat njihovom cjelokupnom društvenom angažovanju.

Možemo, na primjer, tvrditi da ozbiljnih političkih problema nema i da je ona konstruktivna i da se uključuje u proizvodnju, da sama sebe osjeća dijelom radničke klase. Ali, mogli bismo i u isto vrijeme reći da se ona još pretežno obrazuje odvojeno od svijeta rada i da zauzima stav tehnokratskog prosvjetitelja, da je privreda na tipičnim vrijednostima potrošačkog društva i da njezina konstruktivnost često znači i nešto drugo, apolitičnu lojalnost i apstinenciju društvenog angažmana i zbog relativno uskih društvenih vidokruga.

Možemo i na isti način rasuđivati i o komunističkoj humanističkoj inteligenciji, koja nam inače izgleda nekako malo sumnjiva zbog ovih ili onih „skretanja”. Ali, zar se ovdje još ne radi o poziciji tradicionalnog izopaćenika koji sebi štošta umišlja, pa se i proglašava intelektualnim proletarijatom, više po tome što se osjeća prikraćeno od nekoga, a manje se radi o tome da

je kod ovog dijela inteligencije doista dokinuta misijanska svijest i socijalna distanca prema radničkoj klasi.

Ne smijemo žmiriti pred činjenicom da se kod nas još reprodukuju i svetosavski i domadevsko-klerikalni duhovni protivnici kao i što se mnoge pojedinačne svijesti pretežno formiraju isključivo u horizontu građanskog tehnokratizma, primitivno-patrijarhalnog socijalizma ili, recimo, podaničke, najamničke podanosti birokratskom ili kakvom sličnom autoritetu.

Mi priželjkujemo da neprestana, bogata, svestrana marksistička duhovna produkcija, odnosno reproduciranje najnaprednije društvene svijesti skine tako neprozirne velove s raznih tokova naše suvremenosti i da se pretače u svakidaju borbenu i stvaralačku svijest. Marksov i Engelsovim nalazom te ideje postaju materijalna snaga kad ovladaju masama, ali još mnogi tradicionalni skupovi i kolotečine svijesti stvaraju mnoge duhovne orijentacije i ne samo da nijesu te duhovne orijentacije izložene marksističkim uplivima nego nijesu ni marksizmu savremenih konkurentnih građanskih gledanja, pripadaju predmarksističkom svijetu ideja, te im samo građansko prosvjetiteljstvo osamnaestog vijeka ostaje nedostižno. Detaljnija analiza stvaralaštva u društvenim naukama u raznim oblastima kulture i umjetnosti u nas pokazuje svu tu nagomilanost starih i prastarih ideja, koje čak održavaju živim i uticajnim i srednjovekovni duh i svijest i prenose ih na nove narastaje u socijalističkom društvu druge polovine devetnaestog vijeka.

Mi tu mislimo da ćemo stvari na duži rok izmijeniti ako o tome samo govorimo, a ne organizujemo, u svoj širini i dubini, duhovnu proizvodnju društva na revalorizaciji kulturne baštine i poražavanju ove svijesti iz prošlosti. Ja, recimo, zapažam da kod nas sve više bujaju žongleri marksističke frazeologije, a čini mi se, često se radi o onima koji misle da su našli alibi za svoju šterilnost, galameći na druge, po onom pravilu „držite lopova”.

Moramo biti oprezni prema navodnim marksistima koji danas izranjaju iz pomrčine i dižu svoj glas patosa i povike — evo mi smo tu, mi smo oni pravi, ali smo mi potisnuti, diskvalifikovani, onemogućeni. A, pogledajte ne njih, već njihova djela, pa ćete vidjeti da tih djela ili nema, ili da su to koještarije kojima se mogu, kad je riječ, na primjer, o obrazovanju studenata i učenika mladi više odbiti od marksizma, nego privući njemu. Ako bismo mogli, mi bismo morali zavesti jednu vrstu poreza i na svojevrsan marksistički šund koji se na toj osnovi stvara.

U protivnom, platićemo račun time što ćemo još više zaglušiti uši mladoj generaciji, u njihove glave utuviti tek neku osiromašenu dogmu, kanon, svojevrсни laringijsko-patetični katedorijalni aparat... Umjesto tog forsiranja frazeološkog pritiska u smislu marksizma, mi moramo i u smislu idejne borbe i u smislu organizacija duhovne produkcije društva mnogo stvari temeljitije, dublje i na širini uz puno angažovanje Saveza komunista postaviti.

Savez komunista u nas je u opštoj političkoj ofanzivi, pa i u idejnoj, ali ponavljam, moramo biti svjesni da se ne radi o kratkotrajnoj kampanji, već o mnogim stvarima koje moramo uporno rješavati na dugi rok, u ovoj borbi protiv stare društvene svijesti.

Dr ARIF TANOVIĆ

Kad je reč o odnosu Saveza komunista prema idejnosti i stvaralaštvu, idejnost shvatam kao opredeljenje na poziciji jedne o istorijskih klasa koje može biti progresivno i konzervativno zavise od položaja i perspektive borbe klasa.

Poznato je da opredeljenje na strani radničke klase ima epohalni, a ne dnevno-politički smisao i značaj. To nije i ne može biti puki prakticizam ili neosmišljeni borbeni aktivizam. Takođe je poznato da je partijnost i disciplina u ponašanju, doslednost stava da pretpostavljaju demokratsku borbu mišljenja i na toj osnovi idejno jedinstvo kao pretpostavku stabilnosti idejne orijentacije. U tom smislu insistiranje na marksističkom stavu, kao i naučnoj kritici ostvarenog, jedna je od primarnih pretpostavki duhovnog života u cjelokupnosti životne prakse.

Stvaralaštvo kao pojam upotrebljavam, takođe, u najširem smislu, ne samo kao umjetničko, nego celovito, svestrano, raznovrsno kreiranje ljudskog predmetnog svijeta. Zapravo u strogom smislu riječi za pojam slobode stvaralaštva nisu ni potrebne dvije riječi, nego samo jedna, jer nema slobode bez stvaralaštva i obratno. Takođe sloboda ljudskog kreiranja nije i ne može biti ograničena, ukoliko nije uslovljena materijalnim sredstvima, ali sloboda zloupotrebe stvaralaštva bi morala biti ograničena, posebno ona koja je uperena protiv osnovnih principa ljudskog dostojanstva, odnosno društvenog poretka, kakav je naš koji čuva ostvarene slobode, koji čuva ostvarenu slobodu — stalno je proširuje i omogućuje rascvat stvaralaštva.

Pitanje se postavlja kako se može neprotivurječno insistirati prvo, na jedinstvu idejne opredeljenosti i naučne objektivnosti; drugo, na pre-

nošenju objektivnog znanja i odgajanja određenog cilja i treće, na prihvatanju tendencije umjetnosti i postizanju umjetničke istine.

Istorija i iskustvo svakako potvrđuju da su to neodvojive komponente svakog ljudskog kreativnog čina, koji ne može biti bez neke svrhe i smisla, bez opredjeljenja i poruke; čak i kad je u pitanju čista igra, ljudska djelatnost je motivirana i ima društvene posledice.

U svojoj praksi iskusili smo, posebno između dva kongresa, nekoliko za marksizam i za Savez komunista neprihvatljivih pristupa stvaralaštvu i inteligenciji. Prvo, to je poznati birokratski dogmatizam koji stvaralaštvu propisuje mjeru i smisao, sav ljudski duh svodi na jednu dimenziju, na jednu boju, najčešće sivu, kako je govorio Marks, određuje stil pjesniku i slikaru, metodu naučniku i kliširani sadržaj vaspitaču.

Ovaj pristup je defetistički i na kraju ljudski duh pretvara u siromašnog slugu moćnije birokratije i sve moćnije države. Taj metod je odavno prevaziđen u našoj praksi, ali se ne može reći da je iščezao, da se kao avet iznova ne pojavljuje i ne priziva svoje tzv. pravo na jedinu istinu, jedini metod, jedini put. Taj dogmatski pristup proizilazi iz etatističke materijalne pozicije i etatističkog mentaliteta u novim društvenim odnosima, ali on se iznova porađa u nerazvijenoj samoupravnoj društvenoj svijesti i nalazi hranu u primitivnim sredinama i zaostaloj društvenoj svijesti.

Demokratizovanje naših društvenih odnosa, jačanje socijalističke samoupravne društvene svijesti, vodiče dokidanju dogmatske zaostale društvene svijesti i birokratskog odnosa prema stvaralaštvu i inteligenciji.

Drugo, idejni neutralizam koji je zapravo drugo ime za građanski pozitivizam, a imao je podršku tehnokratije i odgovarao anarholiberalističkoj struji u društvu, čiji je uticaj dospeo i u našu partiju, teži da duhovne proizvode pretvori u robu, promjetnu vrijednost i na kraju osiromašuje misao i imaginaciju, jer ljudsku kreativnost kao svrhu pretvara u instrument, metod postaje sebi svrha, sadržaj se žrtvuje za račun forme, cilj se podređuje sredstvu. Kada takav pristup stvaralaštvu i inteligenciji postaje dominantan, onda se tolerišu sve idejne struje, pa i nacional-šovinizam, jer se tolerišu svi društveni interesi, pa i interesi preživjelih eksploatatorskih klasa. Interesi svi oni koji ne ugrožavaju pozicije otuđenog kapitala, osamostaljene finansijske moći, koja manipuliše društvenim sredstvima, pa i tzv. ljudskim faktorom, no i

zato tehnokratiji, principijelna marksistička ideologija predstavlja smetnju, pa je želi da ras-tvori u pluralizmu ideja i u neprincipijelnostima građanske svijesti. Otuda odsustvo pouzdanih kriterija uprošćenih vrijednosti, pojava šunda, crnog vala, komunističke kritike stvarnih vri-jednosti, preispitivanja, a zapravo dovođenja u sumnju nesumnjivih vrijednosti revolucije i so-cijalističke orijentacije društva.

Treći pristup bi mogli nazvati prakticističkim. U pitanju je više stav koji potcenjuje stvaralaštvo i njegov humani značaj, koji potcenjuje marksističku revolucionarnu teoriju, kao neizostavni uslov revolucionarne prakse, ne pridaje značaj duhovnim vrednostima i krajnjim ciljevima socijalizma, ne brine o idejnom uzdizanju boraca za socijalizam, malo veruje u idejnu borbu a previše u organizacioni prakticizam i administrativne mjere. To je onaj mentalitet koji teži da sve stvaralaštvo podredi svakodnevni, apologiji dnevne politike u jednom trenutku trajanja, u jednoj akciji u lancu revolucionarnog kretanja.

Četvrto, evidentan je pristup koji se deklarise kao reakcija na sve prethodne, a koji je već iskazan kao radikalna kritička pozicija apstraktnog humanizma koja u svojoj bespoštednosti u kritici i ekstremizmu u društveno-političkoj akciji negira sav pređeni put revolucionarnog preobražaja društva, sve postignuto i vrijedno — pa logično završava u nihilizmu i u svom ctuđenju od društvene prakse i revolucionarne br-bbe Saveza komunista.

Promašaj ove pozicije potvrđuje se, konačno. u odsustvu ma koje ideje koja bi nudila društvu progresivne odgovore na stvarne protivurečno-sti i probleme razvoja samoupravnog socijali-stičkog društva. Odbacujući ove i druge pozicije Savez komunista može ponosno da ide svojim putem, da iznova afirmiše poznate stavove iz svog Programa i platforme. On može da potvr-di i na ovom Kongresu svoj princip slobode stvaralaštva, razvijanja teorijskog mišljenja, naučnog istraživanja intelektualne imaginacije, podrške novim djelima umjetničke vrednosti i ljudske borbe za emancipaciju. Naš Savez može iznova reći da ne stoji ni iza jednog pravca ni stila umjetnosti, ni iza jednog specijalnog meto-da istraživanja, da će sve učiniti na planu stva-ranja sve boljih uslova za istraživanje i krea-tivnost, za moderno organizovanje društva i na ovom nivou, u ovoj sferi društvenog bića.

Stvaralaštvo je neizostavan i nezamjenljiv uslov u izgradnji samoupravnog socijalističkog druš-tva. Nemamo gotovih odgovora niti nesumnji-vih uzora na našem samostalnom putu. Na sva-

kom koraku i u svakoj oblasti potrebno je istraživanje, nova saznanja, nova rješenja, nove kategorije. Novi društveni samoupravni odnosi proizvode i nove vrijednosti, novu društvenu svijest, koja je negacija stare tradicionalne svijesti sa građanskim sistemom vrijednosti. Ali, zato je i u duhovnoj sferi potrebno novo, smjelo stvaralaštvo.

Na kraju, treba reći da u nas ima, mada bezuspješno, pokušaja odvajanja inteligencije od partije i osnovnih društvenih tokova i stvaranja dojma u javnosti o pasivizmu inteligencije. Zapravo, riječ je o nekim pojedincima i uskim grupicama koje svoj sukob sa društvom žele da predstavljaju kao sukob društva i inteligencije. Ta antisocijalistička pozicija svakako ne treba da ostane bez društvene kritike, jasne javne riječi, da to što govori nije istina i da je suprotno najvitalnijim interesima našeg društva u razvoju socijalističkih principa djelovanja naše avangarde, gdje, takoreći, sva inteligencija: naučna, tehnička i humanistička ne samo da stoji na pozicijama Programa Saveza komunista nego je najneposrednije angažovana u kreiranju i realizovanju politike Saveza komunista u izgradnji samoupravnog socijalističkog društva. Štaviše, ona je danas nezamenljiv sudionik našeg društvenog preobražaja, kao što je to bila progresivna inteligencija u svim fazama istorijske revolucionarne borbe naše partije.

Ako insistiramo na jasnom idejnom opredeljenju, mi insistiramo i na istinskom humanizmu i oslobađanju rada radničke klase i cjelog društva od svih oblika uniženja, eksploatacije i otuđenja. To se može ostvariti samo u istorijskom procesu društvene akcije osvajajući nove uslove slobode, nove uslove stvaralaštva i sa većim ljudskim mogućnostima.